

PRIPOROČILA ZA PTICAM PRIJAZNE NAČINE
GOSPODARJENJA Z EKSTENZIVNIM TRAVINJEM

**SUHI TRAVNIKI, PAŠNIKI
IN OGROŽENE VRSTE PTIC**

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

598.2:591.52:633.2.03(497.4)

SUHI travniki, pašniki in ogrožene vrste ptic : priporočila za pticam prijazne načine gospodarjenja z ekstenzivnim travinjem / [besedilo Andrej Medved ... et al.]. - Ljubljana : Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (DOPPS), 2008

1. Medved, Andrej, 1976-

240167936

Izdajatelj: Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (DOPPS)
Tržaška cesta 2, 1000 Ljubljana, tel.: 01/426 5875, e-pošta: dopps@dopps.si, <http://www.ptice.si>

**POS LANSTVO DOPPS JE VAROVANJE PTIC IN NJIHOVIH
HABITATOV Z NARAVOVARSTVENIM DELOM, RAZISKOVANJEM,
IZOBRAŽEVANJEM, POPULARIZACIJO IN SODELOVANJEM. DOPPS JE
PARTNER SVETOVNE ZVEZE BIRDLIFE INTERNATIONAL V SLOVENIJI.**

KMETIJSTVO OHRANJA ŽIVLJENJSKE PROSTORE OGROŽENIH VRST PTIC

UVODNA BESEDA

Ptice so od nekdanj stalne spremljevalke človeka in njegove dejavnosti v prostoru. Še posebej ptice podeželja, ki so v Sloveniji povezane s tradicionalno rabo prostora in oblikovano mozaično kmetijsko kulturno krajino. V tem pogledu imajo prav posebno mesto suhi ekstenzivni travniki in pašniki, ki ležijo predvsem na naslednjih območjih Natura 2000: Kras, Trnovski gozd – južni rob in Nanos, Banjšice, Breginjski Stol in Planja ter Julijske Alpe. Pomembni so tako za kmetovanje kot za ohranjanje ugodnih življenjskih prostorov ogroženih vrst ptic, npr. poljskega in hribskega škrjanca, rjavega srakoperja, velikega, skalnega in vrtnega strnada, rjave penice, smrdokavre, kačarja ter drugih. Kmetovanje je na omenjenih območjih za doseganje naravovarstvenih ciljev ključnega pomena.

Usklajevanje kmetijskih in naravovarstvenih interesov postaja predvsem na območjih Natura 2000 v Sloveniji ključen izziv za prihodnji obstoj in razvoj podeželskih skupnosti. Ob upoštevanju ključnih sprememb v reformi Skupne kmetijske politike in vsaj strateški podpori kmetu kot upravljavcu podeželja, ne zgolj kot proizvodnemu subjektu za trg, so tudi slabše proizvodna kmetijska zemljišča pomembna za doseganje ciljev s področja razvoja podeželja. Še toliko pomembnejša so ekstenzivna kmetijska zemljišča na naravovarstveno pomembnih območjih Natura 2000, kjer omogočajo ugodne življenjske razmere za nekatere globalno ogrožene vrste ptic ter druge živalske in rastlinske vrste.

Skupaj s Kmetijsko-gozdarskim zavodom Nova Gorica in Zavodom RS za varstvo narave ter drugimi partnerji smo posebno pozornost namenili pticam prijaznemu kmetovanju na ekstenzivnih suhih travnikih in pašnikih. V tej publikaciji smo povzeli priporočila kmetom, kmetijskim gospodarstvom ter drugim upravljavcem podeželskega prostora pri načrtovanju in opravljanju kmetijske dejavnosti s pašno-košnimi sistemi rabe travinja. Namen priporočil je izboljšati življenjske razmere ogroženih travniških ptic ter spodbuditi sobivanje človeka, narave in ptic na podeželju.

Andrej Medved, naravovarstveni agronom

NATURA 2000 IN PTICE SUHIH TRAVIŠČ

POSEBNA VARSTVENA OBMOČJA NATURA 2000

Natura 2000 je vseevropsko omrežje ekološko pomembnih območij narave, opredeljenih na podlagi evropske direktive o pticah in direktive o habitatih. Omrežje je oblikovano z namenom ohranjanja ogroženih živalskih in rastlinskih vrst ter njihovih življenjskih prostorov. Slovenija je z vstopom v EU leta 2004 na podlagi direktive o pticah določila 26 območij za varovanje ptic, ki pokrivajo približno 25 % ozemlja naše države. Skupaj z območji, določenimi po direktivi o habitatih, pokriva Natura 2000 skupaj 35 % ozemlja Slovenije, kar potrjuje značilno visoko pestrost živalskih in rastlinskih vrst ter ohranjenost narave. Na varovanih območjih Natura 2000 so človekove dejavnosti možne, izvajati pa se morajo na način, ki omogoča ohranjanje biotske pestrosti in našega naravnega bogastva tudi za prihodnje rodove.

Pomembna območja suhih ekstenzivnih travnikov in pašnikov v Sloveniji se razprostirajo na naslednjih območjih Natura 2000: Kras, Trnovski gozd – južni rob in Nanos, Banjšice, Breginjski Stol in Planja ter Julijske Alpe.

KRAS 1

foto: Eva Vukelič

2 TRNOVSKI GOZD – JUŽNI ROB IN NANOS

foto: Andrej Figelj

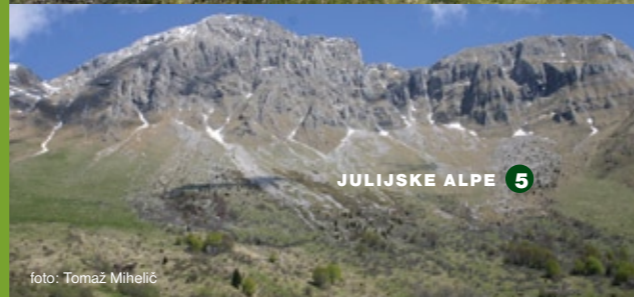
BANJŠICE 3

foto: Eva Vukelič

4 BREGINJSKI STOL IN PLANJA

foto: Peter Trontelj

JULIJSKE ALPE 5

foto: Tomaž Mihelič

OGROŽENE PTICE SUHIH EKSTENZIVNIH TRAVNIKOV IN PAŠNIKOV

Ptice ekstenzivnih suhih travnikov in pašnikov imajo značilne ekološke potrebe, ki so odvisne tudi od načina upravljanja kmetijskih zemljišč in podeželskega prostora. Predvsem je pomembno ohranjanje odprtih in polodprtih travnatih površin s pašo in košnjo, upoštevanje pogojev ekološkega kmetovanja, ohranjanje vsaj minimalne pašne obtežbe za preprečevanje zaraščanja ter ohranjanje mejic in posameznih dreves. Posamezne zanimivosti o ekoloških potrebah pomembnejših vrst ptic na suhih ekstenzivnih travnikih navajamo v nadaljevanju.

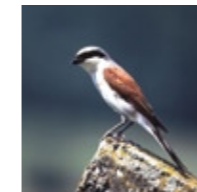
VRTNI STRNAD *Emberiza hortulana*

Vrtni strnad je zelo ogrožena vrsta ptice. Prebiva na tipičnih kraških travnikih, kjer mu najbolj ustrezajo košenice na revnih tleh, z redkim prepletom grmov ali manjših dreves, na katerih najde primerna pevska mesta. Za vrtno strnado so primerni tudi ekstenzivni pašniki. Poleg intenzivnega zaraščanja travnikov jih v času selitve ogrožajo tudi razmere na prezimovališčih.

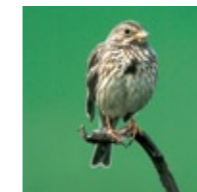
POLJSKI ŠKRJANEC *Alauda arvensis*

Poljski škrjanec naseljuje različne življenjske prostore, med drugim tudi suhe ekstenzivne travnike. Ustreza mu predvsem odprta ekstenzivna krajina, kjer gnezdi na tleh. Na eni strani ga ogroža vedno bolj intenzivno kmetijstvo, na drugi pa zaraščanje ekstenzivnih travnikov.

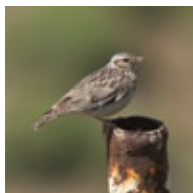
RJAVI SRAKOPER *Lanius collurio*

Rjavi srakoper se hrani z velikimi žuželkami, ki jih najde v obilju na suhih kraških travnikih. Njegovo pojavljanje je poleg razpoložljivosti plena odvisno tudi od grmov, mejic ter drugih struktur, ki mu zagotavljajo lovna mesta. Običajno gnezdi v gostem, trnastem grmovju.

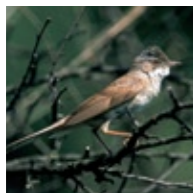
VELIKI STRNAD *Miliaria calandra*

Velikemu strnadu ustreza odprta krajina suhih, ekstenzivnih kraških travnikov. Pevska mesta si izbira na izpostavljenih grmih ali drevesih. Rahlo gnezdo iz stare trave splete na tleh med varovalnim rastjem, včasih tudi nekaj deset centimetrov visoko na stebliki.

HRIBSKI ŠKRJANEC *Lullula arborea*

V Sloveniji je hribski škrijanec prebivalec pol odprtih krajin. Prebiva v sredogorju na suhih travnikih in kraških poljih, poraslih s skromnim grmičevjem in drevjem. Zanj so primerni ekstenzivni travniki z bolj redko in nizko travo, ki je bogata z zelišči. Pomembna je poraščenost z večjimi ali manjšimi skupinami dreves, saj ptica gnezdi skoraj vedno v travi blizu dreves. Najbolj ga ogrožata zaraščanje ter hkrati intenziviranje travniških površin.

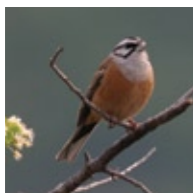
RJAVA PENICA *Sylvia communis*

Rjava penica je prebivalka kulturne krajine. Najdemo jo na zaraščajočih travnikih in pašnikih, ki jih prekrivajo sestoji redkega grmovja ali razkošna zeliščna vegetacija. Ta je najverjetneje razlog, da je na nekaterih predelih suhega Krasa zelo številčna. Gnezdi na celotnem območju Krasa, z izjemo strnjenih gozdov in urbanih naselij.

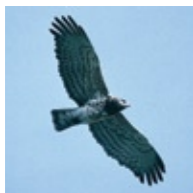
SMRDOKAVRA *Upupa epops*

Smerdokavra prebiva v odprti suhi krajini, porasli z grmičevjem, pa tudi v kulturni krajini, kjer prevladujejo senožetni sadovnjaki ter vinogradi. Hrano rada išče v živinskih iztrebkih, zato si z oživljanjem paše povsod po Sloveniji obetamo, da bo smerdokavra spet številčnejša. Gnezdi v drevesnih duplih in suhih zidovih. Razširjena je po celnem območju Krasa z večjimi gostotami v predelih z manj gozda.

SKALNI STRNAD *Emberiza cia*

Tipično prebivališče skalnega strnada izdaja že njegovo ime, zmotno pa je prepričanje, da potrebuje večje skalnate površine. Ptici zadostuje že manjša odprta površina kraških tal, najpogostejši pa je na toploljubnih skalnatih pobočjih, poraslih z grmičevjem.

KAČAR *Circaetus gallicus*

Orel kačar je selivka, ki se vrne v naše kraje v začetku aprila. Prehranjuje se pretežno s plazilci, zato potrebuje odprte, kamnite predele, kjer vztrajno išče svoj plen. Zaraščanje kraškega sveta je za populacijo kačarja najbolj omejujoč dejavnik. Gnezdo si splete v neobljudenih predelih, navadno v vrhu krošnje večjega bora.

KMETIJSKE PRAKSE NA SUHIH TRAVIŠČIH

KOMBINIRANA ALI MEŠANA PAŠA

Kombinirana paša domačih živali lahko veliko pripomore k preprečevanju zaraščanja in rekultivaciji nekoč travnatih zemljišč. Zaradi pestre botanične sestave pašnikov in travnikov je zelo priporočljiva paša različnih vrst domačih živali, saj ima vsaka vrsta (skupina) živali svoj način žetve zelinja. Nekatere trave, metuljnice in zeli določenim vrstam živali bolj ugajajo kot drugim in obratno. S kombinirano pašo ostane manj pašnih ostankov in pašnik optimalno izkoristimo. Priporočljiva je paša goveda in konj, koz in konj, koz in oslov ter ovac in kopitarjev.

PROTIPOŽARNA PAŠA NA KRASU

V preteklih dveh desetletjih se je na celotnem obalno-kraškem območju močno zmanjšalo število govedi na kmetijah. Kljub temu, da se je število drobnice v tem času nekoliko povečalo, še zdaleč ni nadomestilo tako

foto: Tomaž Mihelič

foto: Tomaž Mihelič

številčnega upada goved, katerega posledica je zaraščanje kmetijskih površin in čedalje večja požarna ogroženost. Podeželska krajina zato postaja neprijazna za nekatere ogrožene vrste ptic ter človeka.

Ob zimskih, spomladanskih in poletnih sušah prihaja do pogostih travniških in gozdnih požarov z dolgoročnimi škodljivimi posledicami za okolje. Na Krasu se je s kmetijskega vidika paša pokazala kot zelo primeren in naravi prijazen način reje prežvekovalcev ter drugih pašnih živali. Kmetijska zemljišča je mogoče v večjem obsegu, posebej območja trajnega travinja – suhe kraške travnike in pašnike, racionalno negovati le z ekstenzivno pašo ali košnjo. Paša nam tako lahko pomaga pri ohranjanju in izboljševanju kmetijskih zemljišč, preprečevanju ogroženosti pred požari ter ohranjanju življenjskih prostorov ogroženih rastlin in živali.

PRIMERNE PASME ŽIVALI ZA EKSTENZIVNO PAŠO

V sedanjih razmerah lahko samo z domačimi prežvekovalci in kopitarji ter z nadzorovano pašo vrnemo kraški pokrajini negovan videz in ohranjamo pestrost njene biocenoze. Nadzorovana paša je zagotovo najcenejši način za doseg tega cilja. Pri tem je treba upoštevati uravnotežen krogotok naravnih snovi v travniškem ekosistemu, in sicer tako, da se ob primerni obtežbi pašne živali hranijo neposredno na travniku, kjer krma zraste, ter da puščajo blato in seč tam, kjer so dobile krmo.

Obsežne površine suhih ekstenzivnih travnikov in pašnikov ponujajo najrazličnejše možnosti za pašno živinorejo. Zavedati se moramo, da je paša najnaravnejši in najcenejši način prehranjevanja vseh domačih prežvekovalcev in kopitarjev, zaradi česar je paša zibelka ugodnega počutja vseh pasem goveda, drobnice in kopitarjev.

Na nekoliko bolj kakovostnih pašnikih so za prirejo govejega mesa na paši priporočljivejšje predvsem mesne pasme goveda (limousin, charolais in druge). Avtohtona pasma, istrsko govedo, pa je najbolje prilagojena suhim in kamnitim rastiščem suhih ekstenzivnih travnikov. Od mlečnih pasem ovac je priporočljiva reja naše avtohtone pasme istrske pramenke, ki je prilagojena predvsem rastiščem suhih kraških travnikov. Za prirejo kozjega mesa je najprimernejša mesna pasma burska koza. Dobro se obnesejo tudi križanci med bursko kozo in domačo tradicionalno srnasto pasmo. Reja čistih srnastih koz je primernejša za prirejo kozjega mleka. Čeprav je naša avtohtona pasma mesnih ovac, jezersko-solčavska ovca, doma iz Solčave, je pri rejcih na Krasu zelo priljubljena. Poznamo jo kot zelo prilagodljivo pasmo, primerno tudi za ostre kraške podnebne in talne razmere.

foto: Tomaž Mihelič

foto: Tomaž Mihelič

PRIPOROČILA ZA UPRAVLJANJE SUHIH TRAVIŠČ

OHRANJANJE ODPRTIH IN POLODPRTIH TRAVNATIH POVRŠIN TER ZNAČILNIH KRAJINSKIH ELEMENTOV

Za veliko pestrost ptičjih vrst je pomembno ohraniti dovolj odprtih travnatih površin z vmesnimi večjimi ali manjšimi skupinami dreves in grmovja. Ponekod jih močno ogroža zaraščanje, zato je bistveno, da raba na travnatih površinah ohranimo vsaj v sedanjem obsegu ter po možnosti ponovno uvedemo raba na zaraščajočih se kmetijskih zemljiščih. Ta sodobni način se imenuje drevesno-pašna raba, s katero ustvarjamo polodprte travnate površine, na katerih soobstajajo drevesne vrste in travna ruša pod njimi.

Zelo pomembno je ohranjanje značilnih elementov podeželske krajine na območjih ekstenzivnega travinja, kot so gozdni rob, mejice, suhozidi ter manjše skupine dreves sredi pašnikov in travnikov. Ti elementi imajo pomembno vlogo v gnezditvenem habitatu ptic. Z vidika varstva ptic in narave je čiščenje dreves s pašnih površin bolj kot ne škodljivo.

RABA EKSTENZIVNIH TRAVNIKOV IN PAŠNIKOV

Poleg možnosti za ekološko rejo živine je pri paši priporočljiva čistilna košnja vsaj na dve ali tri leta ter po potrebi čiščenje nepopasenih delov pašnika, da se ti preveč ne zarastejo. To velja za pašnike, na katerih se poleg zelnatih rastlin v pritlehni plasti pojavljajo tudi grmovnate ali lesnate rastline in zaradi enovrstne paše ostajajo nepopasene. Predolga zasedba čredinke (manjše enote pašnika) lahko v nekaterih pogledih škodi travni ruši in s tem tudi življenjskemu prostoru ptic, zato je treba čredo ali trop živali pravočasno premikati. Na splošno naj bi na vseh pašnikih skrbeli za primerno obtežbo in čas trajanja zasedbe. Uspešen potek paše zagotavlja pravilno čredenje. Pomembno je, da kmet kosi po cvetenju glavnih vrst trav, in sicer vsaj enkrat na leto.

KMETIJSKO OKOLJSKA PLAČILA ZA DOSEGANJE NARAVOVARSTVENIH CILJEV

V Programu razvoja podeželja za Republiko Slovenijo 2007–2013 so na voljo številni ukrepi za spodbujanje kmetov k okolju in pticam prijaznemu kmetovanju. V okviru kmetijsko okoljskih plačil kmetom za upravljanje ekstenzivnih travnikov in pašnikov priporočamo preusmeritev v podukrep ekološko kmetovanje z rejo domačih živali oziroma upravljanjem travnikov. Pri reji živine v okviru ekološkega kmetovanja je v letu 2008 predvidena obtežba 0,3–1,9 GVŽ/ha, v letu 2009 0,4–1,9 GVŽ/ha ter v letih 2010–2013 pa 0,5–1,9 GVŽ/ha. Ključna je zasedba pašnikov, ki kljub nizki obtežbi na kmetijskem gospodarstvu lahko ob čezmerni obremenitvi povzročijo negativne posledice za življenjske prostore ptic.

PAŠNI SISTEMI IN VARSTVO PTIC NA PODGORSKEM KRASU

Ptice odlično pokažejo, kakšno je stanje v okolju, saj se zaradi svoje mobilnosti hitro odzivajo na spremembe v njem. Lahka zaznavnost ptic nam omogoča, da jih uporabimo kot preproste, a učinkovite kazalnike sprememb. Tako lahko preučujemo tudi različne vplive paše na varovane vrste ptic pašnih sistemov in na podlagi spoznanj na terenu izdelamo priporočila za usmeritev paše z vidika optimiziranja kmetijskih in naravovarstvenih učinkov.

PRIMER VPLIVA PAŠE NA PTICE NA PODGORSKEM KRASU

Območje raziskave leži na ravnem delu Podgorskega Krasa, ki se okvirno razprostira med Kraškim robom na jugozahodu in vznožjem Slavnika na severovzhodu. To so povečini suha kraška travišča, ki se predvsem na jugovzhodnem delu močno zaraščajo. Krajini dajejo značilno podobo zlasti kraški pašniki velikih razsežnosti, ki se v zadnjih letih spet oživljajo ter obsegajo vsaj nekaj deset hektarov. Tod se pasejo predvsem osli, konji in govedo, drobnica pa le na majhnih površinah. Tradicionalna na tem delu Krasa je bila t.i. transhumana paša, ko so pastirji s čredami ovac prihajali tudi iz več sto kilometrov oddaljenih krajev ter se selili po območju, nekaj pa je bilo tudi domačih rejcev drobnice. Ko je zamrla ta ekstenzivna lahka paša, se je začelo zaraščanje in s tem počasno izgubljanje naravovarstveno izredno pomembnih kraških travišč.

V raziskavi je bilo na več kot 50 kilometrih poti registriranih 63 vrst ptic in skupaj 2058 popisnih enot (posameznih osebkov, parov, družin). Rezultati poskusa so jasno pokazali, da je večina kvalifikacijskih in varovanih vrst ptic povezana z ekstenzivnimi suhimi kraškimi travišči z določenim deležem različnih elementov, kot so brinovje, mejice, manjši sestoji borovcev, grmičevja, suhozidi ipd. Med najprimernejšimi načini ohranjanja kraških travišč je kmetovanje oziroma primerna oblika paše. Rezultati kažejo, da je trenutna obtežba na Podgorskem Krasu, ki je 0,1–0,3 GVŽ/ha, ugodna za ptice. Povečanje obtežbe s pašno živino (širjenje paše s primerno obtežbo na druga območja na širšem območju Krasa) bi zelo verjetno ugodno vplivalo na ciljne vrste ptic, saj bi se številčnost njihovih populacij s tem celo povečala.

VPLIV PAŠE NA ŠIRŠEM OBMOČJU KRASA

Če želimo pred izginotjem rešiti vrtnega strnada, moramo nujno uvesti pašo tudi na drugih delih območja Natura 2000 - Kras, predvsem na njegovem severnem delu, kjer je ta vrsta ptice tik pred izumrtjem. To bi ugodno vplivalo tudi na populacijo rjave cipe, ki je z oceno 30-50 parov ena redkejših ptic v Sloveniji. Rjave cipe gnezdi na odprtih površinah, kjer je ruša redka in so vidna gola tla, in natanko v takšnem habitatu so bile tudi zabeležene v raziskavi. Smiselno bi bilo uvajati tudi pašo na pogoriščih, saj se brez paše pogorišča hitro zarastejo z grmičevjem, večinoma tudi z invazivnimi vrstami.

foto: Tomaž Mihelič

PRIPOROČILA ZA OHRANJANJE ŽIVLJENJSKIH PROSTOROV PTIC NA OBMOČJIH NATURA 2000

- Kmetijsko okoljska plačila za doseganje naravovarstvenih ciljev
- Ekološko kmetovanje
- Raba ekstenzivnih travnikov in pašnikov
- Ohranjanje odprtih in polodprtih travnatih površin
- Kombinirana ali mešana paša
- Ohranjanje značilnih krajinskih elementov

ZA DODATNE INFORMACIJE SE LAHKO OBRNETE NA:

Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (DOPPS)

Tržaška cesta 2, 1000 Ljubljana
Telefon: 01/426 58 75
E-pošta: dopps@dopps.si

Kmetijsko-gozdarska zbornica Slovenije

Kmetijsko-gozdarski zavod Nova Gorica
Pri hrastu 18, 5000 Nova Gorica
Telefon: 05/731 28 52

Zavod RS za varstvo narave

Območna enota Nova Gorica
Delpinova 16, 5000 Nova Gorica
Telefon: 05/330 53 10
E-pošta: zrsvn.oeng@zrsvn.si

Publikacija je nastala s finančno pomočjo Evropske unije v okviru Programa pobude Skupnosti INTERREG IIIA Slovenija-Italija 2000–2006 kot del projekta Natura Primorske, ki ga DOPPS izvaja skupaj s partnerji: Zavod RS za varstvo narave, KGZS – Kmetijsko-gozdarski zavod Nova Gorica, Razvojno društvo Pliska, Park Škocjanske jame, Il Mosaico ter občini Zgonik in Repentabor. Za vsebino zloženke so odgovorni DOPPS in partnerji; v nobenem pogledu ne izraža stališča Evropske unije.

Republika Slovenija
Služba Vlade Republike Slovenije za lokalno samoupravo in regionalno politiko

Nacionalni organ Programa pobude Skupnosti INTERREG IIIA Slovenija-Italija 2000–2006 je Služba Vlade Republike Slovenije za lokalno samoupravo in regionalno politiko.

Besedilo: Andrej Medved, Ida Štoka, Primož Kmecl, Tomaž Mihelič, Jernej Figelj / Strokovni pregled: Boštjan Kos, Bojana Fajdiga, Nataša Šalaja, Matej Vidrih / Lektura: Jana Cedilnik / Oblikovanje: Darja Šipec / Tisk: Schwarz d.o.o. / Naklada: 5000 izvodov / DOPPS, maj 2008